

Аўтар «Полацкага месячніка»

Акрамя гісторыкаў імя Вінцэнція Бучынскага (1789 — 1853) вядома сёння мала каму. Сёлета спаўняецца 225 гадоў з дня яго нараджэння.

Беларускі літаратурны крытык, філосаф, тэалаг В. Бучынскі выкладаў рыторыку і паэтыку ў езуіцкіх калегіумах Мсціслава і Віцебска, потым быў прафесарам філасофіі Полацкай езуіцкай акадэміі, якая адкрылася ў 1812 годзе. Заснаваў першы ў Беларусі ілюстраваны літаратурна-навуковы часопіс на польскай мове «Полацкі месячнік», які выходзіў з друкарні Полацкай акадэміі на працягу 1818 — 1820 гг.

У фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваецца шэсць нумароў «Полацкага месячніка» («Miesięcznik Połocki») за 1818 г., пераплаценыя ў адным томе. У наш аддзел часопіс трапіў у 1971-м з агульнага кнігасховішча. На кожным экзэмпляры прастаўлена пячатка бібліятэкі Акадэміі навук Літвы. Хутчэй за ўсё, у бібліятэку гэтыя рарытэты паступілі пасля вайны, калі нарабаваныя культурныя каштоўнасці пачалі вяртацца на радзіму з Германіі.

«Miesięcznik Połocki» быў першым часопісам на сучасным абшары Беларусі. Сёння гэта, несумненна, бібліяграфічная рэдкасць. Выданне мае невялікі фармат. У кожным нумары — 4-5 аркушаў (прыблізна 70 старонак тэксту). Мастацкае афармленне сціплае, гравюр мала, для аздаблення выкарыстоўваюцца наборны арнамент і ксілаграфічныя застаўкі. Тытульны ліст кожнага выпуску аздаблялі словы Гарацыя: «Што праўдзіва і прыгожа, пра тое клапаціся і пытаюся і ўвесь таму адданы» («Quid verum atque decens curo et rogo, et omnis in hoc sum»). Часопіс распаўсюджваўся па падпісцы, гадавы кошт якой складалаў 7 рублёў асігнацыямі, з перасылкай па пошце — 4 рублі срэбрам. А выдаваўся ён у друкарні Полацкай езуіцкай акадэміі — адной з буйнейшых у Беларусі, якая была заснавана ў адпаведнасці з прывілеем Кацярыны II у 1787 г. Шрыфты набывалі ў Маскве, Пецяярбургу, Польшчы і Францыі. Друкарня выдавала падручнікі і рэлігійную літаратуру на польскай, лацінскай, рускай, французскай, нямецкай мовах і латгалскім дыялекце латышскай мовы. Па-беларуску выходзілі толькі зборнікі духоўных песень.

Часопіс меў шэсць аддзелаў: літаратура і свабодныя навукі, маральна-філасофскі, фізіка-матэматычны, гісторыя, крытыка, літаратурныя веды. На яго старонках побач з гістарычнымі, статыстычнымі і

Полацк. Езуіцкі касцёл з пабудовамі калегіума. Малюнак Напалеона Орды. 1875 — 1876 гг.

літаратуразнаўчымі матэрыяламі змяшчаліся і мастацкія творы, да прыкладу, пераклад трагедыі Еўрыпіда «Арэст», зроблены віцяблянінам Янам Мігановічам. У 14 нумарах, якія паспелі пабачыць свет, было 85 артыкулаў, у тым ліку ўрыўкі са старажытных рукапісаў акадэмічнай бібліятэкі, якая налічвала сорак тысяч тамоў (!). На старонках «Полацкага месячніка» друкавалася шмат матэрыялаў як выкладчыкаў, так і студэнтаў полацкай альма-матер.

Прафесары Полацкай езуіцкай акадэміі пастаянна палемізавалі на старонках часопіса з віленскімі публіцыстамі. Палеміка паміж асветнікамі і клерыкамі сведчыла пра высокі ўзровень грамадска-палітычнай думкі Беларусі таго часу і служыла выхаванню талерантнасці, павагі і памяркоўнасці да людзей іншых поглядаў.

Вінцэнцій Бучынскі таксама друкаваўся ў часопісе і набыў шырокую вядомасць удзелам у палеміцы, якая разгарнулася паміж асветнікамі і езуітамі (прафесарамі Віленскага ўніверсітэта і Полацкай езуіцкай акадэміі) на старонках часопісаў «Полацкі месячнік» і «Віленскі дзённік» вакол паэмы выкладчыка Полацкага езуіцкага калегіума Нікадэма Мусніцкага «Палтава». У другім нумары часопіса за 1818 г. змешчаны артыкул В. Бучынскага ў абарону «Палтавы». Разважаючы пра паэму Н. Мусніцкага, побач са знымымі аўтарытэтамі ў галіне гісторыі і тэорыі літаратуры ён упершыню ўзгадвае прозвішча польскага астранома М. Каперніка. Дарэчы, свае палемічныя

выступленні В. Бучынскі, прафесар тэалогіі, выдаў ананімна асобнай кнігай «Аналіз аргументаў, змешчаных у рэцэнзіі на паэму «Палтава», якая выйшла ў друкарні Полацкай езуіцкай акадэміі ў 1818 г.

Цікавы матэрыял па гісторыі нашага краю друкаваўся ананімна ў трох першых шчытках часопіса. Вялікі і грунтоўны артыкул пад назвай «Кароткае паведамленне аб горадзе Полацку». Нават негатыўны да «Полацкага месячніка» гісторык А. Сапуноў прызнаў гэты артыкул самым лепшым у выпуску. Ананімны аўтар разглядае жыццё Полацка з розных бакоў: геаграфічнае становішча і кліматычныя ўмовы, гістарычнае мінулае і статыстычныя звесткі пра жыццё горада на пачатку 1818 г. Падае звесткі пра клімат краю. У прыватнасці, можна даведацца, што з 1782 па 1817 год найвышэйшая тэмпература ў Полацку была 22 ліпеня 1805 г. — плюс 30,5 градуса, а найніжэйшая 26 студзеня 1816 г. — мінус 32.

Гістарычнае мінулае падаецца ў выглядзе хронікі і пачынаецца са старажытнага рукапісу Нестара «Аб палачанах над ракой Палотай жывучых», потым апісваюцца войны Полацкага княства, вялікі голад у 1600 г., калі езуіцкая калегія карміла па 300-400 жабракоў. Каго не замарыў голад, далей піша аўтар, дабіла смяротная хвароба. У 1705 г. у Полацку быў Пётр I, у маі 1780 г. — Кацярына II, у 1802 і 1807 гг. — Аляксандр I. 11 ліпеня 1808 г. у горадзе адбыўся вялікі пажар, падчас якога згарэла 240 дамоў. У 1812 г. адкрылася езуіцкая акадэмія.

Часопіс паведамляў, што ў Полацку 18 садоў, пераважна вішнёвых і яблыневых. З 12 вялікіх вуліц толькі тры брукаваныя, а па 34 малых увесну лепей прабірацца, трымаючыся як мага бліжэй да плота. Праз горад праходзяць тры паштовыя тракты (пецяярбургскі, рыжскі ды віцебска-магілёўскі) і пяць купецкіх: віленскі, лепельскі і бешанковіцкі на левым баку Дзвіны, дзісенскі з невельскім — на правым. Шырыня Дзвіны дасягае 90 сажняў, «вада чыстая і здаровая».

У гэтым артыкуле таксама публікаваліся матэрыялы пра дзейнасць акадэміі, якая апрача вучэбнага працэсу займалася дабрачыннасцю. Напрыклад, 56 дзяцей беднай шляхты мелі ў семінарыуме бясплатнае памяшканне, кнігі, ежу і лекі. 67 школяроў кармілі бясплатна. Дзяўчаты-беспасажніцы вучыліся ў доме для бедных. Існавала дзве багадзельні: адна за кошт езуітаў, другая — праваслаўнай Пакроўскай саборнай царквы.

Калі 6 часопіс полацкіх езуітаў не спыніў выхад у сакавіку 1820 г., такіх публікацый было 6, відаць, значна больш. А што быў намер гэта рабіць — несумненна! Рэдакцыя часопіса адзначала: «Калі ж з цягам часу ў руках выдаўцоў акажуцца матэрыялы, якія тычацца мясцовай даўніны — старажытныя помнікі, манеты, рукапісы, яна прыкладзе ўсе старанні, каб аб гэтым пастаянна паведамляць чытачам». На жаль, мары не здзейсніліся. 13 сакавіка 1820 г. выйшаў указ царскай канцылярыі, паводле якога езуітаў высылалі па-за межы дзяржавы. Закрыта была і акадэмія, а яе маёмасць (у тым ліку друкарня і бібліятэка) перададзена ў Віцебскую казённую палату.

Полацкія езуіты рассяяліся па свеце. Вінцэнцій Бучынскі, як і многія іншыя, аказаўся за мяжой. Ён выкладаў філасофію ў навучальных установах Аўстрыі, надрукаваў у Вене сваю працу «Метафізіка. Этыка. Логіка». У яе аснову былі пакладзены лекцыі, якія ён чытаў у Полацкай езуіцкай акадэміі. У свой час гэты твор прынёс В. Бучынскаму шырокую вядомасць, пэўна таму, што ў ім шмат прыкладаў з гісторыі Рэчы Паспалітай, Беларусі. Калі трохтомнік трапіў у рукі бельгійскага караля, той неадкладна выдаў указ аб запрашэнні Бучынскага на пасаду прафесара філасофіі Лувенскага ўніверсітэта.

Вінцэнцій Бучынскі пакінуў багатую рукапісную спадчыну: працы па гісторыі, філасофіі, гісторыі Польшчы, Беларусі, праваслаўя ў Расіі. Але, на жаль, яны вельмі мала даследаваны.

Алена ДЗЕНІСЕНКА,
навуковы супрацоўнік аддзела
рэдкіх кніг і рукапісаў
Цэнтральнай навуковай бібліятэкі
імя Якуба Коласа НАН Беларусі